

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС У ЙОГО ГЕНЕЗИСІ ТА РОЗВИТКУ

Розкрито динаміку розвитку Болонського процесу, основних положень і принципів європейського освітнього простору.

At the article are done Bologna's process development, its main features and principles of European educational field.

У межах процесів європейської інтеграції, які охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включаючи й вищу освіту, Україна чітко визначила курс на входження в освітній і науковий простір Європи, на здійснення модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог, на практичне приєднання до Болонського процесу [1].

В основі Болонського процесу як стратегії суспільного розвитку лежить переконання, з яким погоджуються більшість європейських країн і академічних організацій, що в епоху глобалізації необхідно прагнути до максимальної сумісності систем вищої освіти [7; 9; 11 та ін.].

Проаналізуємо цей процес у його динаміці з виокремленням основних міжнародних документів та узагальненням найважливіших положень і принципів.

Методологічною та соціально-політичною основою для розвитку освіти на світовому рівні, вибору пріоритетів цього розвитку, початково стали, як відомо, резолюції та рекомендації ЮНЕСКО з питань освіти, зокрема “Рекомендації щодо освіти у дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці, миру та освіти в галузі прав людини та основних свобод особистості” (Париж, 1974 р.), “Всесвітня програма дій в галузі освіти з прав людини та демократії” (Монреаль, 1993 р.), “Декларація Міністрів, прийнята на 44-й сесії Міжнародної конференції з питань освіти” (Женева, 1994 р.), “Інтегровані рамки дій в галузі освіти в дусі миру, прав людини та демократії” (Париж, 1995 р.), Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО, ЮНЕСКО, 1997 р.).

У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, яку підписали 43 країни (у тому числі й Україна). Лісабонська угода декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить за мету створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем освіти і науки, зможуть бути мобільними на європейському ринку праці.

Зважаючи на надзвичайну важливість даного документа для розвитку

вищої освіти в Європі, звернімось до деяких її положень.

Лісабонська конвенція була прийнята на базі таких важливих посилань, а саме:

- усвідомлення того факту, що право на освіту є одним із природних прав людини і що вища освіта, яка відіграє визначну роль у здобуванні і поглибленні знань, є виключно багатим культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства;

- урахування того, що вища освіта має відігравати дуже важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами;

- розуміння того, що велике розмаїття освітніх систем в європейському регіоні відтворює його культурні, соціальні, політичні, філософські, релігійні та економічні особливості і є виключним надбанням, яке варте глибокої поваги;

- бажання дати можливість усім мешканцям регіону повною мірою користуватися багатим розмаїттям освітніх послуг шляхом полегшення доступу до освітніх ресурсів інших держав, зокрема, наданням можливостей на продовження своєї освіти чи на закінчення певного періоду навчання у вищих навчальних закладах на території інших держав;

- урахування того, що визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між країнами;

- надання важливого значення принципу самостійності закладів освіти та усвідомлення необхідності підтримки і захисту цього принципу;

- впевненості, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства;

- взяття до уваги Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі;

- усвідомлення того, що ця Конвенція має розглядатися також у контексті рекомендацій ЮНЕСКО, які стосуються усіх регіонів світу і сприяють поліпшенню обміну інформацією між окремими регіонами світу;

- усвідомлення того, що у вищій освіті в європейському регіоні відбуваються глибокі якісні зміни, внаслідок яких зростає диверсифікація як усередині національних систем вищої освіти, так і між ними;

- усвідомлення необхідності вдосконалення існуючої практики визнання якості освіченості та надання процесу визнання більшої прозорості, враховуючи сучасний стан вищої освіти в європейському регіоні;

- переконання в позитивному значенні даної Конвенції, яка створює засади для подальшого розвитку практики визнання в європейському регіоні;

- усвідомлення важливості забезпечення механізмів постійного

впровадження у практику принципів і положень цієї Конвенції [2; 12].

У межах даної Конвенції під *кваліфікацією* з вищої освіти розуміється будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти, а *визнання* – формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання або здійснення фахової діяльності.

Що стосується визнання періодів навчання, то кожна країна має сприяти визнанню періодів навчання за таких умов:

– якщо попередньо була укладена угода між вищим закладом освіти або компетентним органом, який засвідчує відповідний період навчання, та вищим закладом освіти або компетентним органом, відповідальним за визнання, яке запитується;

– якщо вищий заклад освіти, в якому був завершений період навчання, видав свідоцтво чи виписку із залікової книжки, що підтверджує успішне виконання студентом вимог, які пред'являються до цього періоду навчання.

Ураховуючи те, що рішення про визнання ґрунтується на знаннях і навичках, які підтверджуються кваліфікацією з вищої освіти, кожна країна визнає присуджену іншою країною кваліфікацію, якщо кваліфікація, визнання якої запитується, суттєво не відрізняється від відповідної кваліфікації на території країни, в якій запитується визнання.

Визнання на території тієї або іншої країни кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої країни, має такі наслідки:

– доступ до подальшого навчання в системі вищої освіти, включаючи складання відповідних іспитів, або до підготовки докторської дисертації на таких самих умовах, що висуваються власникам кваліфікацій, присуджених на території країни, в якій запитується визнання;

– використання академічного звання відповідно до законів і правил країни або юрисдикції країни, в якій запитується визнання.

Крім того, визнання може полегшувати доступ до ринку праці відповідно до законів і норм або юрисдикції країни, в якій запитується визнання.

Цією Конвенцією створюється Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, який разом з виконанням інших завдань, повинен сприяти застосуванню самої Конвенції і здійснювати нагляд за її виконанням.

25 травня 1998 р. Франція, Італія, Великобританія та Німеччина підписали так звану Сорбонську декларацію, завдання якої були спрямовані на створення відкритого європейського простору вищої освіти, що повинен стати більш конкурентноспроможним на світовому ринку освітніх послуг [8]. Основна ідея цього документа – це двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів (ECTS),

міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти, що надає людині кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра відповідно до положень Лісабонської угоди.

Що стосується України, то Лісабонська Конвенція відповідно до Закону України “Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні” набула чинності у 1999 році [1], що стало важливим кроком на шляху до гармонізації її освітнього простору з європейським.

Узагалі ж вважається, що офіційно Болонський процес розпочався з підписання 19 червня 1999 р. міністрами освіти 29 країн саме Болонської декларації, яка має назву “Європейський простір у сфері вищої освіти” [12].

З’явилось декілька суттєвих причин, які обумовили даний процес, а саме:

- докорінні перетворення в економічних системах усіх розвинених країн, небувалі за масштабами зміни в економічній сфері (можна прослідкувати на прикладах швидке вдосконалення виробництва на основі новітніх інформаційних технологій, скорочення циклів виробництва товарів і послуг та термінів їх життя);

- перенесення конкуренції в наукову сферу (виграє той виробник, хто здатен швидше розробити і впровадити у виробництво новий товар); враховуючи те, що наука та творчість починають відігравати провідну роль у розвитку економіки, компанії-виробники залучають до складу свого персоналу не просто високоосвічених спеціалістів, а молодь до 30 років, яка здатна до нестандартного творчого мислення;

- внутрішня зацикленість системи освіти, коли внутрівузівські орієнтири підготовки фахівців стають безвідносними до вимог роботодавців та ринків праці (система освіти, що не пов’язана з виробництвом, не може готувати затребуваних спеціалістів для практичної роботи) та ін. [3].

Відтак, значної актуалізації набуває питання про об’єднання зусиль країн Європейського співтовариства не лише для створення певного економічного простору, а й інтегрованого суспільства знань.

Виходячи з цього, приходиться усвідомлення необхідності ліквідувати освітній бар’єр запровадженням низки поетапних дій: наблизити рівні освіти в різних державах; створити загальноєвропейську систему освіти з порівнянними національними переліками напрямків підготовки, близькими термінами навчання та високою якістю підготовки фахівців; скоригувати національні законодавства про працю таким чином, щоб випускник будь-якого університету Європи зміг одержати роботу в будь-якій країні. Саме тому в Болонській декларації акцентується на необхідності вирішення одного із найважливіших завдань – збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти

та забезпечення її привабливості для усього світу, забезпечуючи при цьому культурні особливості і наукові традиції.

Першочергового значення для створення європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти у світі, таким чином набувають:

- затвердження загальносприйнятної та порівнянної системи вчених ступенів (з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян та міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти);

- запровадження системи вищої освіти на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного (щонайменше три роки) та післядипломного (по завершенні першого циклу присвоюється відповідний рівень кваліфікації, а кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра або кандидата наук);

- створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів;

- сприяння мобільності студентів через усунення перешкод на шляху ефективного використання їх права на вільне пересування [6].

Основні принципи Болонського процесу зафіксовано у спільному документі “Формування майбутнього”, прийнятому на спільному зібранні 29-30 березня 2001 р. представниками понад 300 європейських вищих навчальних закладів у м. Саламанка (Іспанія). В узагальненому вигляді дані принципи можна звести до таких положень:

- автономія та відповідальність, що означає право та можливість для університетів формувати стратегію, вибирати пріоритети в навчанні та проведенні наукових досліджень, витратити ресурси, профілювати програми і встановлювати власні критерії прийому викладачів та студентів;

- освіта як відповідальність перед суспільством (Європейський простір вищої освіти повинен будуватися на принципах широкого та відкритого доступу до навчання, на освіті для розвитку особистості і навчанні протягом усього життя);

- вища освіта, заснована на наукових дослідженнях, які є її рушійною силою;

- організація диверсифікованості вищої освіти, що означає підтримку та розвиток традиційної різноманітності європейської освіти з точки зору мов, національних систем, інститутів, орієнтації профілів підготовки і навчальних планів;

- якість як фундаментальний принцип освіти (оцінка якості освіти має ґрунтуватись не на тривалості та змісті навчання, а на знаннях, уміннях і навичках випускників);

- формування довіри через розробку механізмів для взаємного сприйняття критеріїв якості, у тому числі процедури акредитації ВНЗ;

– сумісність з європейським ринком праці, що повинно відображатися у програмах та забезпечувати можливість працевлаштування з урахуванням перспектив навчання протягом усього життя;

– сумісність кваліфікації на доступневому та післяступневому рівнях;

– привабливість для талановитих людей усіх континентів (передбачає адаптацію програм, ступенів навчання, засобів забезпечення якості);

– розширення мобільності студентів та викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом, що є необхідною умовою існування європейського простору вищої освіти.

На таких комунікативних заходах (Празька 2001 р., Берлінська 2003 р., м. Берген 2005 р., м. Лондон 2005 р. та ін. зустрічі міністрів вищої освіти європейських країн) збільшується та конкретизується кількість завдань у межах Болонського процесу, обґрунтовуються основні положення щодо створення єдиного Європейського простору вищої освіти до 2010 року [4; 5; 9].

У межах реалізації Болонського процесу на рівні Європи сьогодні працюють декілька консультативних органів, а саме:

– Рада Європи (її комісія), яка займається справами вищої освіти та науки;

– Європейська асоціація університетів – організація, що представляє академічні заклади;

– Європейська асоціація вищих навчальних закладів (представляє вищі школи, що не мають академічного статусу, наприклад, коледжі);

– Національні спілки студентів Європи – мережа студентських організацій, які діють у європейських країнах;

– Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО [11].

На рівні окремої країни Болонським процесом опікуються міністерства освіти (національний координатор), національні комісії, національні конференції ректорів, вищі навчальні заклади.

Динаміка розвитку європейського освітнього простору на основі принципів Болонського процесу вимагає від України осмислених кроків і рішучих дій, з одного боку, для цілеспрямованої інтеграції до Європи, а з іншого – зберігаючи власне “Я” в сучасному мультикультурному суспільстві.

Література:

1. Закон України “Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні” від 3 груд. 1999 р. № 1273-XIV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>

2. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-

Саламанка-Прага-Берлін) / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук [та ін.] ; Тернопіл. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – 56 с.

3. *Колот А.* Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців економічного профілю / А. Колот // Вища школа. – 2004. – № 2–3. – С. 20–33.

4. Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти “Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей” (19-20 трав. 2005 р., м. Берген). – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/pravo/2005doc_kom.html

5. Комюніке міністрів вищої освіти Європи. – Берлін, 2003. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolpr/Berl2003>

6. Спільна декларація міністрів освіти Європи. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolpr/boldeclr>

7. *Baker D. P.* The Institutional Crisis of the German Research University / David P. Baker, G. Lenhardt // Higher Education Policy (2008) 21. – P. 49–64.

8. *Barblan A.* The Sorbonne Declaration – Follow-Up and Implications : A Personal View / A. Barblan. – Geneva : AEU/CRE, 1999.

9. From Bologna to Prague – Reform of Study Programmes and Structures in Germany. – Bonn : HRK, 2000. – 63 p.

10. *Harris Ch.* In the Shadow of Bologna / Harris Christopher // EAIE Forum, 2000. – Special Edition. – P. 22–24.

11. *Haug G.* Trends and Issues in Learning Structures in Higher Education in Europe : background paper commissioned by the European Commission DG XXII for the Bologna Meeting of 18-19 June 1999 / G. Haug.

12. *Pedrosa J.* Notes concerning the preparation of the Bologna meeting (Sorbonne Declaration) / J. Pedrosa. – Aveiro, 1999.

Надійшла до редколегії 22.01.09